

శ్రీః
శ్రీమతే రామానుజాయ నమః
శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః

శ్రీమన్మహాభారతే శాంతిపర్వణి మోక్షధర్మపర్వణి

॥ శ్రీ హయశిరోపాఖ్యానం ॥
(నారాయణీయం)

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

శ్రీ రంగరామానుజ మహాదేశికన్

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

శ్రీః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః

॥ శ్రీ హయశిరోపాఖ్యానం ॥

(నారాయణీయం)

శౌనక ఉవాచ

శ్రుతం భగవతస్తస్య మాహాత్మ్యం పరమాత్మనః |

జన్మ ధర్మగృహే చైవ నరనారాయణాత్మకం || 1 ||

మహావరాహస్పృష్టా చ పిండోత్పత్తిః పురాతనీ |

ప్రవృత్తౌ చ నివృత్తౌ చ యో యథా పరికల్పితః || 2 ||

తథా స నః శ్రుతో బ్రహ్మాన్ కథ్యమానస్త్వయాఽనఘ |

హవ్యకవ్యభుజో విష్ణురుదక్పూర్వే మహోదధౌ || 3 ||

యచ్ఛ తత్ కథితం పూర్వం త్వయా హయశిరో మహత్ |

తచ్ఛ దృష్టం భగవతా బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా || 4 ||

కిం తదుత్పాదితం పూర్వం హరిణా లోకధారిణా |

రూపం ప్రభావం మహతామపూర్వం ధీమతాం వర || 5 ||

దృష్ట్వా హి విబుధశ్రేష్ఠమపూర్వమమితౌజసం |

తదశ్వశిరసం పుణ్యం బ్రహ్మ కిమకరోన్మునే || 6 ||

ఏతన్నః సంశయం బ్రహ్మాన్ పురాణం బ్రహ్మాసంభవం |

కథయస్వోత్తమమతే మహాపురుషసంశ్రితం |

పావితాః స్మ త్వయా బ్రహ్మాన్ పుణ్యాః కథయ తాః కథాః || 7 ||

సౌతిరువాచ

కథయిష్యామి తే సర్వం పురాణం వేదసమ్మితం |
జగౌ యద్ భగవాన్ వ్యాసో రాజ్ఞః పారీక్షితస్య వై || 8 ||

శ్రుత్వాఽశ్వశిరసో మూర్తిం దేవస్య హరిమేధసః |
ఉత్పన్నసంశయో రాజా ఏతదేవమచోదయత్ || 9 ||

జనమేజయ ఉవాచ

యత్తద్ దర్శితవాన్ బ్రహ్మ దేవం హయశిరోధరం |
కిమర్థం తత్ సమభవద్ వపుర్దేవోపకల్పితం || 10 ||

వైశంపాయన ఉవాచ

యత్ కించిదిహ లోకే వై దేహబద్ధం విశాంపతే |
సర్వం పంచభిరావిష్టం భూతైరీశ్వరబుద్ధిజైః || 11 ||

ఈశ్వరో హి జగత్ప్రస్థా ప్రభుర్నారాయణో విరాట్ |
భూతాంతరాత్మా వరదః సగుణో నిర్గుణోఽపి చ || 12 ||

భూతప్రలయమవ్యక్తం శృణుష్వ నృపసత్తమ || 13 ||

ధరణ్యామథ లీనాయామప్సు చైకార్ణవే పురా |
జ్యోతిర్భూతే జలే చాపి లీనే జ్యోతిషి చానిలే || 14 ||

వాయౌ చాకాశసంలీనే ఆకాశే చ మనోఽనుగే |
వ్యక్తే మనసి సంలీనే వ్యక్తే చావ్యక్తతాం గతే || 15 ||

అవ్యక్తే పురుషం యాతే పుంసి సర్వగతేఽపి చ |
తమ ఏవాభవత్ సర్వం న ప్రాజ్ఞాయత కించన || 16 ||

తమసో బ్రహ్మ సంభూతం తమోమూలామృతాత్మకం |
తద్విశ్వభావసంజ్ఞాంతం పౌరుషీం తనుమాశ్రితం || 17 ||

సోఽనిరుద్ధ ఇతి ప్రోక్తస్తత్ ప్రధానం ప్రచక్షతే |
తదవ్యక్తమితి జ్ఞేయం త్రిగుణం నృపసత్తమ || 18 ||

విద్యాసహాయవాన్ దేవో విష్వక్సేనో హరిః ప్రభుః |
ఆదికర్తా స భూతానామప్రమేయో హరిః ప్రభుః || 19 ||

అప్స్వేవ శయనం చక్రే నిద్రాయోగముపాగతః |
జగతశ్చింతయన్ సృష్టిం చిత్రాం బహుగుణోద్భవాం || 20 ||

తస్య చింతయతః సృష్టిం మహానాత్మగుణః స్మృతః |
అహంకారస్తతో జాతో బ్రహ్మ శుభచతుర్ముఖః |
హిరణ్యగర్భో భగవాన్ సర్వలోకపితామహః || 21 ||

పద్మేఽనిరుద్ధాత్ సంభూతస్తదా పద్మనిభేక్షణః |
సహస్రపత్రే ద్యుతిమానుపవిష్టః సనాతనః || 22 ||

దదృశేఽద్భుతసంకాశో లోకానాప్యాయయన్ ప్రభుః |
సత్త్వస్థః పరమేష్ఠీ స తతో భూతగణాన్ సృజన్ || 23 ||

పూర్వమేవ చ పద్మస్య పత్రే సూర్యాంశుసప్రభే |
నారాయణకృతౌ బిందూ అపామాస్తాం గుణోత్తరౌ || 24 ||

తావపశ్యత్ స భగవాననాదినిధనోఽచ్యుతః |
ఏకస్తత్రాభవద్బిందుర్మధ్యాభో రుచిరప్రభః || 25 ||

స తామసో మధుర్జాతస్తదా నారాయణాజ్ఞయా |
కఠినస్త్వపరో బిందుః కైటభో రాజసస్తు సః || 26 ||

తావభ్యధావతాం శ్రేష్ఠౌ తమోరజగుణాన్వితౌ |
బలవంతౌ గదాహస్తౌ పద్మనాలానుసారిణౌ || 27 ||

దదృశాతేఽరవిందస్థం బ్రహ్మాణమమితప్రభం |
సృజంతం ప్రథమం వేదాంశ్చతురశ్చారువిగ్రహాన్ || 28 ||

తతో విగ్రహవంతస్తాన్ వేదాన్ దృష్ట్వాఽసురోత్తమౌ |
సహసా జగృహతుర్వేదాన్ బ్రహ్మాణః పశ్యతస్తదా || 29 ||

అథ తౌ దానవశ్రేష్ఠౌ వేదాన్ గృహ్య సనాతనాన్ |
రసాం వివిశతుస్తూర్ణముదక్పూర్వే మహోదధౌ || 30 ||

తతో హృతేషు దేవేషు బ్రహ్మ కశ్మలమావిశత్ |
తతో వచనమీశానం ప్రాహ వేదైర్వినాకృతః || 31 ||

బ్రహ్మోవాచ |
వేదా మే పరమం చక్షుర్వేదా మే పరమం బలం |
వేదా మే పరమం ధామ వేదా మే బ్రహ్మ చోత్తరం || 32 ||

మమ వేదా హృతాః సర్వే దానవాభ్యాం బలాదితః |
అంధకారా హి మే లోకా జాతా వేదైర్వినా కృతాః || 33 ||

వేదాన్యతే హి కిం కుర్యాం లోకానాం సృష్టిముత్తమాం |
అహో బత మహద్ దుఃఖం వేదనాశనజం మమ || 34 ||

ప్రాప్తం దునోతి హృదయం తీవ్రశోకపరాయణం |
కో హి శోకార్ణవే మగ్నం మామితోఽద్య సముద్ధరేత్ || 35 ||

వేదాంస్తాంశ్చానయేన్నష్టాన్ కస్య చాహం ప్రియో భవే |
ఇత్యేవం భాషమాణస్య బ్రహ్మణో నృపసత్తమ || 36 ||

హరేః స్తోత్రార్థముద్భూతా బుద్ధిర్బుద్ధిమతాం వర |
తతో జగౌ పరం జప్యం సాంజలిప్రగ్రహః ప్రభుః || 37 ||

బ్రహ్మోవాచ |

ఓం నమస్తే బ్రహ్మహృదయ నమస్తే మమ పూర్వజ |
లోకాద్య భువనశ్రేష్ఠ సాంఖ్యయోగనిధే ప్రభో || 38 ||

వ్యక్తావ్యక్తకరాచింత్య క్షేమం పంథానమాస్థిత |
విశ్వభుక్ సర్వభూతానామంతరాత్మన్నయోనిజ |
అహం ప్రసాదజస్తుభ్యం లోకధామ స్వయంభువః || 39 ||

త్వత్తో మే మానసం జన్మ ప్రథమం ద్విజపూజితం |
చాక్షుషం వై ద్వితీయం మే జన్మ చాసీత్ పురాతనం || 40 ||

త్వత్ప్రసాదాత్ తు మే జన్మ తృతీయం వాచికం మహాత్ |
త్వత్తః శ్రవణజం చాపి చతుర్థం జన్మ మే విభో || 41 ||

నాసిక్యం చాపి మే జన్మ త్వత్తః పంచమముచ్యతే |
అండజం చాపి మే జన్మ త్వత్తః షష్ఠం వినిర్మితం || 42 ||

ఇదం చ సప్తమం జన్మ పద్మజన్మేతి వై ప్రభో |
సర్గే సర్గే హ్యాహం పుత్రస్తవ త్రిగుణవర్జిత || 43 ||

ప్రథమః పుండరీకాక్షః ప్రధానగుణకల్పితః |
త్వమీశ్వరః స్వభావశ్చ భూతానాం త్వం ప్రభావన || 44 ||

త్వయా వినిర్మితోఽహం వై వేదచక్షుర్వయోతిగ |
తే మే వేదా హృతాశ్చక్షురంధో జాతోఽస్మి జాగృహి |
దదస్వ చక్షూంషి మమ ప్రియోఽహం తే ప్రియోఽసి మే || 45 ||

ఏవం స్తుతః స భగవాన్ పురుషః సర్వతోముఖః |
జహౌ నిద్రామథ తదా వేదకార్యార్థముద్యతః || 46 ||

ఐశ్వర్యేణ ప్రయోగేణ ద్వితీయాం తనుమాస్థితః |
 సునాసికేన కాయేన భూత్వా చంద్రప్రభస్తదా |
 కృత్వా హయశిరః శుభ్రం వేదానామాలయం ప్రభుః || 47 ||

తస్య మూర్ధా సమభవద్ ద్యౌః సనక్షత్రతారకా |
 కేశాశ్చాస్యాభవన్ దీర్ఘా రవేరంశుసమప్రభాః || 48 ||

కర్ణావాకాశపాతాలే లలాటం భూతధారిణీ |
 గంగా సరస్వతీ పుణ్యే భ్రువావాస్తాం మహాద్యుతీ || 49 ||

చక్షుషీ సోమసూర్యౌ తే నాసా సంధ్యా పునః స్మృతా |
 ఓంకారస్త్వథ సంస్కారో విద్యుజ్జిహ్వో చ నిర్మితా || 50 ||

దంతాశ్చ పితరో రాజన్ సోమపా ఇతి విశ్రుతాః |
 గోలోకో బ్రహ్మలోకశ్చ ఓష్ఠావాస్తాం మహాత్మనః |
 గ్రీవా చాస్యాభవద్ రాజన్ కాలరాత్రిర్గుణోత్తరా || 51 ||

ఏతద్ధయశిరః కృత్వా నానామూర్తిభిరావృతం |
 అంతర్దౌ స విశ్వేశో వివేశ చ రసాం ప్రభుః || 52 ||

రసాం పునః ప్రవిష్టశ్చ యోగం పరమమాస్థితః |
 శైక్ష్వం స్వరం సమాస్థాయ ఉద్ధీతం ప్రాసృజత్ స్వరం || 53 ||

స స్వరః సానునాదీ చ సర్వశః స్నిగ్ధ ఏవ చ |
 బభూవాంతర్జలగతః సర్వభూతగుణోదితః || 54 ||

తతస్తావసురౌ కృత్వా వేదాన్ సమయబంధనాన్ |
 రసాతలే వినిక్షిప్య యతః శబ్దస్తతో ద్రుతౌ || 55 ||

ఏతస్మిన్నంతరే రాజన్ దేవో హయశిరోధరః |
 జగ్రాహ వేదానఖిలాన్ రసాతలగతాన్ హరిః || 56 ||

ప్రాదాచ్ఛ బ్రహ్మణే భూయస్తతః స్వాం ప్రకృతిం గతః || 57 ||

స్థాపయిత్వా హయశిరా ఉదక్పూర్వే మహోదధౌ |
వేదానామాలయశ్చాపి బభూవాశ్వశిరాస్తతః || 58 ||

అథ కించిదపశ్యంతౌ దానవౌ మధుకైటభౌ |
పునరాజగ్ముతుస్తత్ర వేగితౌ పశ్యతాం చ తౌ |
యత్ర వేదా వినిక్షిప్తాస్తత్ స్థానం శూన్యమేవ చ || 59 ||

తత ఉత్తమమాస్థాయ వేగం బలవతాం వరౌ |
పునరుత్తస్థతుః శీఘ్రం రసానామాలయాత్ తదా || 60 ||

దదృశాతే చ పురుషం తమేవాదికరం ప్రభుం |
శ్వేతం చంద్రవిశుద్ధాభమనిరుద్ధతనౌ స్థితం |
భూయోఽప్యమితవిక్రాంతం నిద్రాయోగముపాగతం || 61 ||

ఆత్మప్రమాణరచితే అపాముపరి కల్పితే |
శయనే నాగభోగాఢ్యే జ్వాలామాలాసమావృతే || 62 ||

నిష్కల్మషేణ సత్త్వేన సంపన్నం రుచిరప్రభం |
తం దృష్ట్వా దానవేంద్రౌ తౌ మహాహాసమముంచతాం || 63 ||

ఊచతుశ్చ సమావిష్టౌ రజసా తమసా చ తౌ |
అయం స పురుషః శ్వేతః శేతే నిద్రాముపాగతః || 64 ||

అనేన నూనం వేదానాం కృతమాహరణం రసాత్ |
కస్యైష కో ను ఖల్వేష కించ స్వపితి భోగవాన్ |
ఇత్యుచ్ఛారితవాక్యౌ తౌ బోధయామాసతుర్హరిం || 65 ||

యుద్ధార్థినౌ హి విజ్ఞాయ విబుద్ధః పురుషోత్తమః |
నిరీక్ష్య చాసురేంద్రౌ తౌ తతో యుద్ధే మనో దధే || 66 ||

అథ యుద్ధం సమభవత్ తయోర్నారాయణస్య వై || 67 ||

రజస్తమోవిష్టతనూ తావుభౌ మధుకైటభౌ |
బ్రహ్మణోపచితిం కుర్వన్ జఘాన మధుసూదనః || 68 ||

తతస్తయోర్వధేనాశు వేదాపహరణేన చ |
శోకాపనయనం చక్రే బ్రహ్మణః పురుషోత్తమః || 69 ||

తతః పరివృతో బ్రహ్మ హరిణా వేదసత్కృతః |
నిర్మమే స తదా లోకాన్ కృత్స్నాన్ స్థావరజంగమాన్ || 70 ||

దత్త్వా పితామహాయాగ్ర్యాం మతిం లోకవిసర్గిణీం |
తత్రైవాంతర్దధే దేవో యత ఏవాగతో హరిః || 71 ||

తౌ దానవౌ హరిర్హత్వా కృత్వా హయశిరస్తనుం |
పునః ప్రవృత్తిధర్మార్థం తామేవ విదధే తనుం || 72 ||

ఏవమేవ మహాభాగో బభూవాశ్వశిరా హరిః |
పౌరాణమేతత్ ప్రఖ్యాతం రూపం వరదమైశ్వరం || 73 ||

యో హ్యేతద్ బ్రాహ్మణో నిత్యం శృణుయాద్ ధారయాత వా |
న తస్యాధ్యయనం నాశముపగచ్ఛేత్ కదాచన || 74 ||

ఆరాధ్య తపసోగ్రేణ దేవం హయశిరోధరం |
పాంచాలేన క్రమః ప్రాప్తో రామేణ పథి దేశితే || 75 ||

ఏతద్ధయశిరో రాజన్నాఖ్యానం తవ కీర్తితం |
పురాణం వేదసమితం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి || 76 ||

యాం యామిచ్ఛేత్ తనుం దేవః కర్తుం కార్యవిధౌ క్వచిత్ |
తాంతాం కుర్యాద్ వికుర్వాణః స్వయమాత్మానమాత్మనా || 77 ||

ఏష వేదనిధిః శ్రీమానేష వై తపసో నిధిః |
 ఏష యోగశ్చ సాంఖ్యం చ బ్రహ్మ చార్ద్ర్యం హరిర్విభుః || 78 ||

నారాయణపరా వేదా యజ్ఞా నారాయణాత్మకాః |
 తపో నారాయణపరం నారాయణపరా గతిః || 79 ||

నారాయణపరం సత్యమృతం నారాయణాత్మకం |
 నారాయణపరో ధర్మః పునరావృత్తిదుర్లభః || 80 ||

ప్రవృత్తిలక్షణశ్చైవ ధర్మో నారాయణాత్మకః |
 నారాయణాత్మకో గంధో భూమౌ శ్రేష్ఠతమః స్మృతః || 81 ||

అపాం చాపి గుణా రాజన్ రసా నారాయణాత్మకాః |
 జ్యోతిషాం చ పరం రూపం స్మృతం నారాయణాత్మకం || 82 ||

నారాయణాత్మకశ్చాపి స్పర్శో వాయుగుణః స్మృతః |
 నారాయణాత్మకశ్చైవ శబ్ద ఆకాశసంభవః || 83 ||

మనశ్చాపి తతో భూతమవ్యక్తగుణలక్షణం |
 నారాయణపరః కాలో జ్యోతిషామయనం చ యత్ || 84 ||

నారాయణపరా కీర్తిః శ్రీశ్చ లక్ష్మీశ్చ దేవతాః |
 నారాయణపరం సాంఖ్యం యోగో నారాయణాత్మకః || 85 ||

కారణం పురుషో హ్యేషాం ప్రధానం చాపి కారణం |
 స్వభావశ్చైవ కర్మాణి దైవం యేషాం చ కారణం || 86 ||

అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధం |
 వివిధా చ తథా చేష్టా దైవం చైవాత్ర పంచమం || 87 ||

పంచకారణసంఖ్యాతో నిష్ఠా సర్వత్ర వై హరిః |
 తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం హేతుభిః సర్వతోముఖైః || 88 ||

తత్త్వమేకో మహాయోగీ హరిర్నారాయణః ప్రభుః |
బ్రహ్మాదీనాం స లోకానామృషీణాం చ మహాత్మనాం || 89 ||

సాంఖ్యానాం యోగినాం చాపి యతీనామాత్మవేదినాం |
మనీషితం విజానాతి కేశవో న తు తస్య తే || 90 ||

యే కేచిత్ సర్వలోకేషు దైవం పితృం చ కుర్వతే |
దానాని చ ప్రయచ్ఛంతి తప్యంతే చ తపో మహత్ || 91 ||

సర్వేషామాశ్రయో విష్ణురైశ్వరం విధిమాస్థితః |
సర్వభూతకృతావాసో వాసుదేవేతి చోచ్యతే || 92 ||

అయం హి నిత్యః పరమో మహర్షిః
మహావిభూతిర్గుణవాన్గుణాఖ్యః |
గుణైశ్చ సంయోగముపైతి శీఘ్రం
కాలో యథర్థావృతుసంప్రయుక్తః || 93 ||

నైవాస్య విందంతి గతిం మహాత్మనో
న చాగతిం కశ్చిదిహానుపశ్యతి |
జ్ఞానాత్మకాః సంయమినో మహర్షయః
పశ్యంతి నిత్యం పురుషం గుణాధికం || 94 ||

|| ఇతి శ్రీ హయశిరోపాఖ్యానం సమాప్తం ||